

etmsin v iki öl k münasibtlrind dümnçiliyin daha da .güclnmsin sbb olmur

Yuxardak veriln izaha diqqt etmkl hazrk tdqiq Qaraba konfliktinin uzunömürlü olmasn v bunun nticsi olaraq Azrbaycan-Ermnistan münasibtlrind dümnçilik yaanmasn sbbirini aradrr. Buna cavab tapmaq üçün Qaraba münaqisind Rusiyann siyasti v Azrbaycan-Ermnistan münasibtlrind dümnçiliyin davam etmsind rolu aradrlacaq v bu frziyy daha qabarq aradrlacaq ki, "Qaraba münaqisinin hlli prosesini özün bal etmk üçün Rusiyann siyasti v hr iki trfin münasibtlrind öz strateji balansn qorumaq mqsdil münaqinin uzanmasna bais olmu v Azrbaycan-Ermnistan münasibtlrind dümnçilik . "yaanmas davam etmidir

Qeyd ediln sasla, beynlxalq böhranlarn idar edilmsind Rusiyann ümumi yanamasna, onun real paradqmalar sasnda thilin v Qaraba münaqisinin tarixin qsa nqr salnacaq, sonra Rusiyann rftar il bal önml v tsirli amillri aradrlacaq. Daha sonra Qaraba münaqisinin Rusiyann thlüksizliyin v maraqlarna tsiri v bu ölknin ona qar siyasti gözdn keçirilck, sonda is Rusiyann Qaraba .münaqisin aid glck siyastlri bard söz açlacaq

:Nqr çrçivsi .2

Rusiyann beynlxalq böhranlarn idar edilmsin yanamas Ruslarn beynlxalq böhranlar idar etmsi onlarn beynlxalq sviyyd tarixi davran nlrindn tsirlnmidir. Bu növ idaretm tarixi v razisi Rusiya çarl, sovet Rusiyas v hazrk Rusiyadr. Onun nticsi rus çarldan hazrk dövr qdr ortaq siyasi rftardr. Bu ortaq siyasi rftar ruslarn "beynlxalq rftar strategiyas" adlandrmaq olar. Qeyd ediln strategiya çox qorxulu v hücum xarakterlidir. Maraql budur ki, onda uzun müddt üçün klassik realizm frziyylrini müahid etmk olar. Ona gör d Rusiyann beynlxalq böhranlara yanamasn, bu ölknin ümumi xarici siyastinin thili mövzusunun çtin olmas v soyuq müharib dövründn sonra beynlxalq münasibtlrd dinamik tkamülün v müasir qloballama v yaxnlama prosesin baxmayaraq beynlxalq münasibtlr nqrli arasnda realizm paradqmalar hl d Rusiyann xarici .(siyastinin thilind yüksk etibar dayr (Wieclawski, 2011: 177

Bununla bel Rusiyann beynlxalq böhranlarn idar edilmsin realizm paradqma yanamalarnn hr bir prespektivindn eksklüziv bax qeyri-kafi olacaq. Ruslarn beynlxalq böhranlarn idar edilmsind klassik realizm yanamasnda yüksk gücl yana vurulamaq lazmdr ki, Rusiyann xarici siyastinin tkamülü yava v könülsüz olub v hr halda soyuq müharib dövründn sonra güc bölgüsünd mhdudiytlr mcbur olmur. Ona gör d beynlxalq nizam sasnda mrkzlm struktur realizm Rusiyann mürkkb xarici siyastinin mahiyytinin açqlanmasnda nöqsann varl il dyiikliklrin izah üçün faydal ola bilir. Hmçinin, Sovetlr Birliyi zamannda oldu kimi siyasi v hrbi altrinin indi olmamas üzündn Rusiyann beynlxalq böhrann hlli istiqamtind enerji v iqtisadi imkanlar kimi digr güclrdn istifad etmsi gündlikd dayanr. Ona gör d hegemonluq rqbttind neorealist nzriyydn yararlanmaq dövltin gücünün mahiyyt dyikliyinin thili v beynlxalq sistemlr çevik münasibt üçün faydal ola bilir (bid). Eyni halda neoklasik realizmin subyektiv anlaylara v dövltlrin daxili strukturuna hmiyyt vermsin (Muirzad, 129: 1385) diqqt etmkl Rusiyann siyasi quruluu, rus elitesn baxlar, nüfuzlu qurumlarn rolu, rus milltçiliyi ideologiyaçlarn

dünya, Rusiyann tarixi gələcənin dirçəldilmsi ideyalar kimi kateqoriyalarn tsirini anlamaqda Rusiyann beynlxalq bəhranlar idaretm yanamasna nərçədir; arpan kəmk gəstr bilr v beynlxalq bəhranlar Rusiyann idar etmsind hrbi texnologiya, ideologiya v enerji arasnda tarixi ballqlar daha yax izah ed bilr

Bununla bel Rusiya Federasiyasnn xarici siyastinin analizind unutmaq olmaz ki, Rusiyann yanamas hl d klassik realizm nnsi il laqlidir. Rusiya xarici siyast yanamasnda milli maraqlar prinsipi, gələc, xəsusil d hrbi gələc qabiliyyti kimi klassik realizm nnsi; rlrin nərçədir; arpacaq hdd diqqt edir. İbtt, ruslarn beynlxalq bəhranlar idar etmlri soyuq müharibədən sonra "yaxn xaric" v "uzaq xaric" sviylrinin bir-birindn ayrımlarndn çəox tsirlnmidir. Ummumiyyətl, Rusiya yaxn xaric mslsind ölkəsinin milli maraqlarn, yaxud strategiyasn azacq thdid edn bəhranlara ilk addmda hrbi gələc v thdid yolu il cavab vermidir. Baqa səzl, yaxn xaricdkı bəhranlara ruslarn ilk reaksiyas brk v (qardurmaçə; olmur (Vaizi, 13: 1389

Bu ölkənin Gələcəstan bəhran il qarlamas, Ukrayna il münaqişə enerjisi, Avropada raketdn müdafiə qurularnn yerldirilmsi il müxalifli, postsovet ölkəlrind NATO-nun genilməsin qar münaqişə gəstr ki, ruslar bu bəhrənlrd beynlxalq ciddi münaqişə qarlamasalar, hrbi thdidlrdn tutmu hrbi hərətlr qdr bəhtən vasitlrdn istifad edck. Avropada Adi Silahlarn Mhdudladılması münaqişəsinin tkbana lvi, raketlrin rqi Avropaya trf tulanmas, Sankt-Peterburda skndr raket qurularnn thdidi, 2008-ci ilin avqust aynda Gələcəstan hrbi hərəclər ruslarn çəzən yardm prinsiplri çərind klassik realizm saslanmalarndn mümunlridir

Qaraba münaqişəsinin idar edilmsind d Rusiya brk yanama yolunu tutdu. 1990-c il 20 yanvarda Sovet ttifaqnn Qrmz Ordusunun Bak halisinin mitinqin qanlı hərəclər, açə; q-akar olaraq Qaraba torpaqlarna daxil olmas, açə; q-akar olaraq Ermnistan silahla tmin etmsi v hrbi dstklmsi, münaqişənin hlli istiqamtdn beynlxalq v regional rqiqlrinin uurlarna mane olmas, qardurma trflri il strateji balans qorumaq v nticd Ermnistan qarında Azərbaycan hrbi gələcənin zifldilmsi, Azərbaycan Ermnistana qar hr hans münaqişənin hrbi hərəclər qara cavab vercyi il thdid etmsi ruslarn Qaraba münaqişəsinin idar edilmsind realizm yanama anlamnd v onlarn münaqişə sfer v oyun udub-uduzmaq toplamasnd cmi slubunda brk yanamasnd byandır

Ruslar, Qaraba münaqişəsinin idar edilmsind silsilvari bal hrbi imkanlar, enerji diplomatiyas, Rusiya mperatorluunu dirçə; ltmk ideologiyasndan eyni zamanda istifad etmidir. Bununla da Rusiya münaqişənin hllini çəzən balamaq çə; n daha çə; ox udu kartna yiylnmk, Rusiyann baxlar v maraqlar il uyun oldu, thlə; ksizliyi tmin oldu surtd son hllinin baa çə; atmasn istmidir

3. Tdqiqin məlumatlar

3.1. Qaraba konfliktin çə; tri bax

SSR-nin qurulmasndan sonra mrkzi hərəclər; kumtin tzyiqlri il o zamank Azərbaycan rhrbriyinin 1920-ci il 1 dekabr tarixli Bəyanat il Naxçə; van, Zngzur v Dağ Qaraba razilri Ermnistana verildi. Amma bir müddətdn sonra Stalinin frman il bu razilr Azərbaycana qaytarld. Bu hadisə Türkiyə v SSR arasnda balanan dostluq münaqişəsinə sonra (ba tutdu (E.Cornell,1999:15

1921-ci ilin yayndan Qaraba v Naxçə; van rsmi olaraq Azərbaycan Respublikasndn trkib hissisi hesab edildi. 1922-ci ild Qaraba Azərbaycan Respublikasndn trkibind muxtariyyət (statusu verildi (hvri, 210: 1375

Yerevann fikrinc, Stalin xarici siyast ¸ivrsind, o c¨mldn T¨rkiyini raz salmaq v bu ¨lk il m¨nasibtlr qurmaq, bolevik inqilabnn r q trf genilmnsi, Azərbaycan vasitsil m¨slmanlarla yaxn m¨nasibtlr yaratmaq mqsdril Qaraba Azərbaycana verdi (Vaizi, 123: 1385). Lakin, Stalinin g¨cl¨ n¨fuzundan qorxan ermnilr onun h¨kumt banda oldu vaxt corafi b¨lg¨y etiraz etmy .c¨rt etmdilr

1985-ci ild SSR-nin rhbri Mixail Qorba¸ov trfindn "yenidnqurma" v "akarlıq" layihlrinin hyata ke¸irilmsindn sonra ermnilr Qaraban Ermnistana birlidirilmsini tlb etdilr. 1985-ci ilin iyun aynda Ermnistan SSR Ali Soveti DQMV-nin Ermnistan SSR-birlidirilmsi qarna razln ifad edn v SSR Ali Sovetindn vilaytin Azərbaycan SSR-dn alnaraq Ermnistan SSR- birlidirilmsi mslsini nzrdn ke¸irmyi v tsdiq etmyi xahi edn qrar qbul etdi. Azərbaycan SSR Ali Soveti v onun Ryast Heyti DQMV-nin Azərbaycan SSR-dn alnaraq .Ermnistan SSR- birlidirilmsini qbuldilmz v qeyri-m¨mk¨n elan etdi iyul 1988-ci il tarixind DQMV Xalq Deputatlar Soveti b¨lgnin Azərbaycan SSR-dn 12 birtfili qaydada ayrılmasna dair qeyri-qanuni bir qrar qbul etdi. Drhal, buna cavab olaraq, 13 iyul 1988-ci il tarixind Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Ryast Heyti SSR v Azərbaycan SSR Konstitusiyalarna, elc d Azərbaycan SSR-in "Dalq Qaraba Muxtar Vilayti haqqnda" Qanununa saslanaraq, DQMV Xalq Deputatlar Sovetinin vilaytin Azərbaycan SSR-dn birtfili qaydada ayrılmasna dair DQMV Xalq Deputatlar Sovetinin 12 iyul 1988-ci il tarixli qarrn qeyri-qanuni v he¸ bir h¨quqi q¨vvsil olmadn byan edn qrar qbul etdi .((hvri, 210: 1375

Grginliklr getdikc brkidi. Trflr qar millti ¨z ¨ksindn ¸xarmaa baladlar. Bak neft iqtisadiyyatnda mul olan bir ¸ox ermnilr ¨z ilrini itirdilr. Azərbaycnada yaayan 160 min ermni Ermnistana v Rusiyaya k¨¸my mcbur oldular (Wadlow, 2006: 2). Ermnistan trfindn d oxar addmlar atımd. Dinc aksiyalar g¨znilmndn qardurmalara ¸evrildi. Eyni zamanda Stepanakert (Xankndi) v Baknn yaxnlnda yerln snaye hri Sumqaytda azri v ermni azlqlarnn ¨ld¨r¨msi hadislr ba verdi. Moskva, vvlr zahird neytrallq n¨mayi etdirs d tdrin ermnilrin trfini saxlad v bu msl 20 yanvar 1990-c ild Bakda mitinq sbb oldu. Lakin, mitinq Qrmz Ordu trfindn dadld, hali qtliam edildi (Vahidi, 213: 1385). Bu h¨cum nticsind 130-dan ¸ox adam hlak oldu, 700 nfr yaraland v y¨zlrl insan hbs edildi. Baknn dinc halisinin qtliam edilmsi hadissind hmin g¨n Moskvadan g¨ndrilmi qounun trkibind ¸oxlu ermni itirak edirdi v halinin .(¨ld¨r¨msind onlarn daha ¸ox pay olmur (Vahidi, 364: 1385

SSR-nin par¸alanmas v bunun ardnc Azərbaycan v Ermnistann m¨stqil olmalar il Qaraba mslsi hr iki ¨lk ¨¸¨n x¨susi hmiyyt ksb etdi. Azərbaycan q¨vvlrin h¨cumu etmyi v tam bir m¨harib aparmaq ¨¸¨n m¨vqeiyt tapan Qaraba ermnilri iki istiqamtdn La¸na h¨cuma ke¸dir. Onlar La¸n ial etmkl Qaraba birbaa olaraq Ermnistana birlidirn dhliz a¸dlar. Bunun ardnc davam edn .(d¨y¨irdn sonra ua da ermnilrin lin ke¸di (hvri, 210: 1375

Ermnistan ordusu v bu ¨lknin k¨n¨ll¨ xalq q¨vvlri Qaraba ermnilrin k¨mk etdiyi halda Azərbaycan Respublikas daxili siyasi ¸kimlrl lbyaxada idi v El¸ibyın trfdarlar il polkovnik Surt H¨seynovun q¨vvlri arasnda daxili toqqumalar gedirdi. Bu hadislrnd istifad edn ermnilr hmin rfd bir m¨harib h¨cumu il Azərbaycann bir sra hrlrini ial etdilr. Ümumi olaraq, 1994-c¨ ildk Qarabadan lav, Qaraba trafnda olan F¨zuli, La¸n, Zngilan, .;Adam, Qubadlı, Cbraylı, Klbcr kimi 7 rayon da ermni q¨vvlrinin lin d¨d¨ M¨harib nhayt, 1994-c¨ il 9 mayda Minsk qrupunun vasit¸iliyi v .Rusiyan qardurma trflrinin hr ikisini dstklmsi il dayandrd

Qaraba konfliktind Rusiyann rftarna tsir qoyan önmlı amillr .3.2
Müxtlif ölçüd bir sra amillr Rusiyann Qaraba münaqisind
rftarn tkil edir. Hmin tsirli kataqoriyalar sasnda Rusiyann Qaraba siyasti formalamdr. Bu
:amillrdn bir neçsin iar edirik

"Rusiyann "yaxn xaric" tfkkürü v "Monro doktrinas .3.2.1
Sovet ttifaqnn dalmas il Rusiya Federasiyas v postsovet ölklrinin münasibtlri
yeni mrhly qdm qoydu. Siyasi, iqtisadi qeyri-sabitlik v regional münaqilr hr biri
öz növbsind xarici qüvvlri Rusiyann trafnda artrd. Bu da Rusiyada yeni
yanamaların yaranmasna sbb oldu. Rusiya hrbi qüvvlrinin Moldaviya, Azərbaycan v
Gürcüstana müdaxillri Rusiya v postsovet ölklri arasnda tdricn
yeni münasibtlr anlay formaladrd. Sabiq SSR-nin trkibind olan ölklrin
thlüksizlik ballqlar Rusiyann thlüksizlik siyastind yeni yanamann yaranmasna
gtirib çxard: Rusiyann Monro doktrinas. Bu doktrina Rusiyayann xüsusi
maraqlarnn nqr alınmas il onun digr ölklr müstsna müdaxil etm
hüququna amil olur. Rusiya bu doktrinan tqdim etmkl qonu ölklr hrbi
müdaxilsini izah etmy, ona don geyindirmy chd etdi. Gürcüstan v
Tacikistana hrbi qüvvlr yeridilmsi d bu doktrinaya saslanrd. Moskvada bel bir
orientasiya güclnmkd olubdur ki, yaxn xaricd olan ölklr müstqil hrbi
güc malik olmamaldrılar. Hmçinin, yaxn xaric ölklr qrbı hrbi v
müdafi münasibtlrinin genilnmsi Rusiya üçün arzuolunmaz
(hesab olunur (Kolayı, 168: 1385

Bu yanamann Rusiyann Qaraba münaqisinin hllind hans hdd tsir qoymasın izah
etmy ehtiyac yoxdur. Münaqinin öz-özıüyünd beynlxalq
çkimy çevilmsi imkan vardr v ntic olaraq beynlxalq v regional
oyunçularn ayan münaqiy çkir. Rusiyann yaxn xaric
tfkkürün saslanan bu mövzu ölknin thlüksizliyi v maraqlar il
ziddir. Rusiya da ona mane olmaq üçün "xüsusi thlüksizlik
.msuliyetin" malikdir

Tdqiqin ardnda v "Qaraba münaqisinin Rusiyann thlüksizliyin v maraqlarna
.tsiri" hissind yenidn bu mövzuya qaydacaq

Azərbaycann qrb meyillnmsi .3.2.2

Hal-hazrda Azərbaycan Respublikasnn Rusiya Federasiyas il geni v drin iqtisadi-siyasi
münasibtlri, htta hrbi mkdalqlar mövcuddur. Buna baxmayaraq Rusiya,
Azərbaycan razilrin girdiyi v hrbi müdaxillr etdiyindn, azərbaycanllar
üçün arzuolunmaz bir ölk saylr. Rus çarl v Sovet ttifaq
dönmind rusların Azərbaycana hrbi hücumlar, Qaraban dstklmsi
üçün keçiriln dinc mitinq Qrmz Ordunun hücumu v 1990-c
ild qanl yanvar hadislrı, Qaraba münaqisind Rusiyann Ermnistan dstklmsi
.Azərbaycanda ruslara qar mnfi fikiri daha da güclndirmdir

Azərbaycan Respublikas, Rusiya-Ermnistan geni mkdalna nqr salmaqla hmi onu öz
thlüksizliyi üçün ciddi thdid hesab edir. Ona gör d Rusiyann
Qaraba münaqisinin hlli istiqamtind vasitçilk missiyasnda neytral
mövqe tutacana übh il yanar. Azərbaycana bu qid hakim oludur ki, Rusiya,
Cnubi Qafqaz regionunda "tfriq sal, hökumt et" siyasti yürütdükc,
Qaraba münaqisi hll oluna bilmz. Ona gör d Rusiyann sülh prosesind
maraqlarna drin bdbinlikl baxr. Bel nqr glir ki, ruslar bu mövzuda neytral deyildir v
onun Cnubi Qafqaz münaqilrinin hlli üçün vasitçiliyind bitrf

qalmasna inanmaq olmaz. Rusiyann 2008-ci ild birtrfli olaraq Abxaziya v Cnubi Osetiyan
(müstqil ölk kimi tanms, bu fikri tsdiqlyir (Kjaernet, 2009: 2- 3
Qaraba münaqisind mövcud hqiqt budur ki, Azrbaycan Respublikas bu
münaqid Rusiyann mövqei balansnn qorunmas üçün hr
addm atmasna baxmayaraq, Moskvann Yerevana yardmlar dayanmr. Ona gör d
Bak qrb meyillnmkl Qafqaz regionundan xaricd özün siyasi dstk almaa chd
etmidir. Azrbaycan Respublikas Kollektiv Thlüksizlik Müqavilsı Tkilat (KTMT)
v Müstqil Dövltlr Birliyind (MDB) itirakç olmaqla Qaraba
münaqisinin hlli üçün bir qap açlacan
(düünürdü (rfi, 139: 1392

Rusiyann nüfuzu altnda olan tkilatlar da üzv olman nticsiz olduunu
gördükd Bak dövlti Müqavilnin bir üzvünün
(Rusiya) digr bir üzvün (Ermnistan), üçüncü trfl
(Azrbaycan) müharibd hrbi dstk vermsini sas gtirrk KTMT v MDB-d öz
(üzvlüyünü dayandrd (Migdalovitz, 2001: 13

Qeyd ediln sasla, Azrbaycan beynlxaq sviyyd thlüksizliyin tmin edilmsi, diplomatik
dstk, silah-sursatla tmin edilmsi, infrastruktur sahlrind investisiya qoyuluu, ölknin
iqtisadi inkiaf mqsdil Amerika il münasibtlri genilndirmyi öz gündliyin
sald (H.Cordesman, Gold, Shelala and Gibbs, 2013: 8). Bu proqram
çrçivsind Azrbaycan 1994-cü ild NATO-nun "Sülh Namin Trfdalq"
Proqramna fxri itirakç kimi qouldu v bu yolla NATO il hrbi mkdala balad (Mohsini v
(Naibpur, 6-55: 1391

Qeyd edk ki, AB-n Cnubi Qafqaza arl onun Azrbaycanla yaxn münasibtlrind dayanr.
Azrbaycann Ermnistan v Gürcüstanla müqayisd yüksk strateji
mövqeytyi, Qafqaz regionunun bütün neft v qaz resurslarnn Azrbaycan
corafiyasnda yerlmsi bu tmayülü AB-a dikt edir. Bel ki, 1995-ci ild Berjinski
tkid edir ki, biz Qafqazda Azrbaycan öz söykncymiz etmliyik ("AB-n Qafqaz
regionunda siyasti", 1382). Sözüz ki, Azrbaycan da bel bir
tmüyüldn istifad etmy çalr. Hqiqtd Azrbaycan-qrb münasibtlri
qarqlq geosiyasi ehtiyaclar üzrindir. Regionda thlüksizlik v enerji axn sahlri iki
trfin orta q narahatln tkil edir (H.Cordesman, Gold, Shelala and Gibbs, 2013: 8).
Azrbaycan qrb öz enerji resurslarna vasit etmkl Qaraba münaqisinin hllind
.qrbn dstyindn yararlanmaa çalr

Rusiya-Ermnistan strateji münasibtlri .3.2.3

Rusiya v Ermnistann hazrk münasibtlrini Rusiya v Osmanl imperiyalarnn tarixi
rqabtlrind axtarmaq lazmdr. Ermnilrin çoxu öz ölklerinin Rusiya il laqlrini
tarixi qaçlmaz balln tbii nticsi hesab edirlr. Onlar 1915-ci ermni soyqrmn v
türklr trfindn varqlarnn thdid edilmsini bu zmind n mühüm amillr hesab
edirlr. Ermnilr htta, Sovet ttifaqnn parçalanmasndan sonra Türkiynin onlarn
ölksin hücum edcyindn qorxurdular. Bzi sndlrdn aydn olur ki, 1993-cü ild
Türkiy dövlti Ermnistana hrbi hücum plan üzrind ilmidir. Ona
gör d Ermnistan, Rusiyaya daha çox yaxnlamaqla v öz
gücünü Azrbaycan üzrind qlby toplmaqla Türkiynin
Ermnistana mümkün hrbi hücumunun qarsn almaa chd etmidir. 1995-ci
ild Türkiy il srhdd yerln Gümrü hrbi bazasnn Rusiyaya verilmsi, hmin ilin
avqust ayna qdr 4300 rus sgri, 80 tank v artilleriyasnn Ermnistanda yerldirilmsi,
Türkiynin thdidinin aradan qalxmas istiqamtind ba tutmudur (J. McGinnity, 2010:
(24-25

Ermnistan-Rusiya münasibtlrind SSR-nin dalmasndan sonra diqqti çkn hdd

sabitlik olmur. Bunun da n önmlı sbbi bir-birlrin qarlıq ehtiyacn olmasdr. Yerevan dövlti çalr ki, Rusiya bu ölkni silala tmin etsin v müxtlif sahlrind investisiya qoysun. Rusiyann da Cnubi Qafqazda siyasi-hrbi itirak Ermnistan vasitsil mümkündür (Minasyan, 2013: 5). Rusiya, Ermnistan Cnubi Qafqazda onun nüfuzunu qoruyan hesab edir. Ermnistan da Rusiyaya dümnçilik yaanan bir mühitd onu qoruya bilck etibarlı mütftiq kimi baxr (Minassian, 2008: 4). 1997-ci ild iki ölk arasnda imzalanın dostluq müqavilsin gör qarlıq hrbi mkdalq nzd tutulmur. Bel ki, üçüncü bir ölk hücum edrs, hr iki ölk bir-birlrin qarlıq hrbi yardm etmlidirlr. Bu mövzu Qafqaz öklrindn yalnı Ermnistan daxil olduu Kollektiv Thüksizlik Müqavilsı Tkilatnda (KTMT) da qeyd olunub v müqavilnin mqsdrindn biri d itirakç dövltlrın xarici hücumlardan müdafisidir (Mikhelidze, (2010: 6

Ermnistan, silah Rusiyadan bu ölkniın daxili qiymtlrin, yni rus ordusunun ald qiymt alr. 1999-cu ild Rusiya Ermnistanda yerln üç hrbi bazasnda: Türkiy il srhd razid yerln Gümrü 102-c hrbi bazas, Erebnidki 426-c hrbi bazas v Meridki hrbi bazasnda yer-hava "S-300" zenit-raket komplekslrı, 18-dn 20-dk dd “MiQ-29" qrc tyarsi yerldirdi. Mlum qarlarla bu ölk "Scud B" ballastik raketlrı v .(ona aid atc qurular Ermnistana küçürüldü) Ibid Hmçinin, Rusiya Ermnistann iqtisadiyyatnda nçox investisiya qoyan ölkdir. ki ölk arasnda mübadilnin hcmi daim artmaqda olmur. 1996-2005-ci illr arasnda Rusiya Ermnistann iqtisadi sahsin 405 milyon dollar investisiya qoymudur (Minassian, 2008: 8). Rusiyann bu ölk d ümumi investisiyasnn hcmi 2012-ci ild 3 milyard dollar ötmüdür v n çox enerji v rabit sahsin .(srmay qoyulmur (Minasyan, 2013: 1

Regionda enerji geosiyasti v onun ötürülm xtlri .3.2.4

Rusiya 33% tbii qaz, 1% xam neft, 20% da kömür, 14% urana malik olmaqla dünyann 5-ci enerji mnbı saylr. Ona gör tamamil özlı bir mövqe sahibdir. Bir çox enerji mütxssislri Rusiyan 21-ci srin "enerji supergücü" adlandırılar. Ona gör d Rusiya qar trflrl öz laqsini qorumaq v nzard saxlamaq üçün enerji mövzusu üzrin çox hesab açm v xüsusi hll yollar nzd tutulmur. Bu sasla, inhisarçl v Avropa bazarlarında genilnmyi qorumasn Rusiyann enerji sahsind n mühüm strategiyas hesab etmk olar. Buna uyun olaraq Rusiya öz :strategiyasnda iki yanaman eyni zamanda izlyir

.Thüksizliyin tmini v enerji ötürülmsi yollarında diversifikasiya .1
Hr hans bir mnbnd Avropaya ötürül bilck qaz ixracn qarasn almaq .2
.(thri, Bhm v lipur, 1391: 10-12

Rusiyann enerji siyastlrinin ksin olaraq Azərbaycan Respublikas zngin enerji ehtiyatlarna malik olmaqla öz diplomatiyasn v enerji xtlrini üç mqs d çatmaq :yönmind layihldirib

.Müstqilliyin qorunmas .1
al olunmu razilrini qaytarmaq v razi bütövlüyünü .2
.qorumaq

.(Ouml;zünü tminetm v iqtisadi güc malik olmaq (smaylov, 1999: 2& .3
Bu arada ikinci mqsdi Azərbaycann enerji diplomatiyasnn n balca hdfi kimi tantmaq olar. Çünki Qaraba Azərbaycann razi v siyasi trkibind olmadan v ial altnda olan torpaqların geri qaytarılma, müstqillik v razi bütövlüyü v bundan da önmlı olan millt anlay Azərbaycan Respublikasnn xalq v dövlt

enerji inhisar ¸ lna son qoymaq v bu yolla ö zlrinin Rusiya v regiona olan enerji ballqlarn nqr almaqla glckd Rusiyann enerjidn bir alt kimi istifad etmsinin qarasn almaq v ö z glck enerjilrini tmin etmk ö ¸ ö n zmant yaratmaqdr. Reallq budur ki, AB v qrb ö lklri Rusiyann bu regionlarda gö cö nö n artmasndan v nö fuzunun genilmnsindn qorxurlar. Rusiyann bu ö lklrd nö fuzu AB v qrb ö ¸ ö n ac nticlr ver bilr (hmdiyann v Qulami, 1388: 18-19).

Qafqaz regionu tkc enerji ehtiyatlarna v AB-n ö zö n yeni enerji sahsi a¸ d ö ¸ ö n deyil, hm d regionun geostrateji baxmdan ran v Rusiya arasnda mane olmas ("AB-n Qafqaz regionunda siyasti", 1382) v hr iki ö lkni bu regiondan nzartd saxlamaq ö ¸ ö n lverili olduuna gö r hmiyytlidir. AB Qafqaz ö lklrini Rusiya dairsinde xaric etmk mqsdil Gö rcö standan rngli inqilab hazrlayaraq hyata ke¸ iridi, Qafqaz ö lklrini Rusiyadan uzaqlamaa tviq etmkl, Avropa-Atlantik qurumlarna, o cö mldn Avropada Thlö ksizlik v mkdalq Tkilat, Avropa uras, QUAM, Trasika v NATO-nun "Sö lh Namin Trfdalq" Proqram, NATO kimi digr qurumlarda itirak etmy imkan yaratmaqla tdrin Rusiyann dairisini ki¸ iltmk siyasti hyata ke¸ iridi. Deyilnr gö r, Vainqton ö tn 20 ild Rusiyann iqtisadi, siyasi gö cö nö par¸ alamaq, vhdind xll yaratmaqla onu ö ¸ yer – Avropa Rusiyas, Sibir v Uzaq r– .(bö lmk niyytind olmur (Qalibaf v Cuneydi, 1388: 151).

Avropa Birliyi d Qafqaz regionuna bö yö k hmiyyt verir. Ona gö r d 1995-ci ild Qafqazla xö susi stretegiya qurma planladrd v onun mli hll yolu Avropa ö lklrin tqdim edildi. Habel, 2000-ci ild Azrbaycan v Ermnistan ATT- ö zv olmaa raz oldu. Bel nqr glir ki, NATO v ATT-in thlö ksizlik sahsinin genilmnsi v Qafqazda enerji resurslardan istifad ed bilmsi v nzartd saxlamasna diqqt etmkl Avropa Birliyi Qaraba mö naqisinin dinc yolla hll olunmasn istyir. ¸ ö nki bel bir yolu se¸ mkl regionda min-amanlq v sabitlik yaranacaq. Bu da region ö lklrini qrb v Avropa Birliyin yaxnladraq (Gamaghelyan, 2005: 7). Ona gö r d Avropa Birliyi Minsk qrupunda Fransann bir hmsdr kimi tsir qoymasndan lav, Qaraba mö naqisind ö z nö fuzlarn icra etmk ö ¸ ö n digr iki yoldan da istifad etmy ¸ alr

a) Avropa il qonuluq siyasti. Bu siyasti Avropa Komissiyas hazrlayr v icra edir

b) Avropa urasnn qyyumluu il icra olunan Avropa Birliyinin Qafqaz ö zr xö susi nö mayndliyi

Birinci siyast v 2006-c ild yaylm snd uyun olaraq Qaraba mö naqisinin ¸ ö zö mö nd davaml dö zgö n vdi nö mun kimi .(gö strilir (Wolff, 2007: 2

Qaraba konflikti v onun Rusiyann thlö ksizliyi v maraqlarna tsiri .3.3

Yuxarda qeyd edildiyi kimi tdqiqin bu hissind yenidn "yaxn xaric" anlayna qaytmamz

.Rusiyann Qaraba mö naqisind rftarn daha artq drk etmy kö mk ed bilr Realizm v gö c siyasti anlay ö z rind tkid edn hazrk aradrma postsovet ö lkriin srhdli il strateji genilmninin drinlmsi il Rusiyann maraq v thlö ksizliyinin tarixin nqr salr. Kozyrev bu mö vzuya toxunaraq deyir: "Rusiyann hyati maraqlar bu regiona yö nlib v bu nahiydn d thdid olunur". 3 mart 1993-cö ild Rusiyann Thlö ksizlik uras ke¸ mi Sovet ttifaq ö lklrinin srhd rind Rusiyann thlö ksizlik maraqlarna gö r sö lhö qoruyan prinsip qbul edildi. Bu prinsip postsovet ö lkri srhd rind Rusiyann mö dafi olunmasna xö susi v fö vqlad tkid edir v gö strir ki, Rusiya bu razilrd ö ¸ ö n cö xarici siyasi-hrbi gö cö n itirak il ciddi mö xalifdir (Leyk v Murqan,

Yaxn xaric" strateji hmiyyti Rusiyada hmi öz yerini qorumudur. Putin" ü¸ün d Rusiya trafnda sabitlik v thlüksizliyin qorunmas v yaxn xaricd yad qüvvlrin nüfuzunun artmas il qarlamak büyük hmiyyt .(dayr (Kulayi, 1385: 298

Rusiyann yaxn xaricd siyastlri bu ölknin ehtiyaclar il inkaredilmz hdd ilgilidir v Rusiya Federasiyasnn dalmaq thlüksi ü¸ün büruz edn hr növ dyiikliy qar ¸xr. Rusiyann nzirinc qrb ölkri ba¸lar Ruyasnn regiondak maraqlarn rsmi olaraq tanmaldr v bunun ardnc Rusiya, bu ölkrlin hrbi thlüksizliyin v siyasi sabitliyin zamin olmaldr. Ona gör d Rusiya "xüsusi thlüksizliyin msuliyti"n malik bir ölk hesab olunur v ona gör d sülhün tmin olunmas ü¸ün addm atmaldr. Rusiya strateqlri qeyri-sabitlik qüvsünün Gürcüstandan ¸in qdr uzanacan v bunun Rusiya ü¸ün ciddi thlüksizlik nticlri olacan düünürlr. Onlarn fikrinc qardurma bölgrind Rusiyann drhal müdaxilsi hmin bölgd digr güclrin artmamasna v nüfuz qazana .(bilmmsin sbb olacaq (Kulaiyi, 1385: 20-319

Bu yanama il Rusiya, Sovet ttifaqnn dalmas illrindn sonra öz qonuluunda; Moldovada Dnestryan , Ukraynada Krm, Gürcüstanda Abxaziya v Cnubi Osetiya, Azrbaycan v Ermnistan arasnda Dalq Qaraba kimi separat¸ münaqilri dstklmsi il yaxn xaricd öz nüfuzunu qoruma chd edib. Moskvann sas hdfi postsovet öklrind xarici qüvvlrin müdaxilsini mhdudladrmaqdr (Minassian, 2008: 7). Rusiya ¸alr ki, bu münaqilrd öz idar¸iliyini icra etmkl öz qonuluunda "sabit qeyri-sabitlik" durumunu qoruyub saxlamaq istyir. Bu durum regionda Rusiyann itirakna haqq qazandra v münaqi .(trflrinin siyasi v iqtisadi zifliklrindn faydalanmaa imkan yarada bilr (Mikhelidze, 2010: 2

Yaxn xaric tfkkürün diqqt etmkl Qaraba münaqisi Rusiya :ü¸ün daxili v xarici olmaqla iki baxmdan hmiyyt ksb edir .Daxili baxmdan qonuluq, ballq v bu münaqinin imali Qafqazda qoya bilcyi tsirlr Xarici baxmdan Qaraba münaqisinin regional v transregional güclri bu mntqy .(¸kmsi (Vaizi, 1389: 199

Rusiyann Monro doktrinasna sasn, yaxn xaricdki bütün münaqilr, o cümldn Qaraba konfliktli ilk mrhld Rusiya Federasiyasnn razi bütövlüyü il laqlidir. Hqiqtd Qaraba münaqisinin idar olunmas imali Qafqazda onun mümkün oxarnn yaranmas v baqa razilr genilnmsinin mümkünlüyün gör Rusiya ü¸ün önml hmiyyti vardr. Rusiyada tqribn 100 etnik qrup yaayr. Bu ölknin müxtlif bölglri arasnda Cnubi Qafqazda daha ¸ox müxtlif etnik tayfalar mskunlamdr. ¸e¸en böhran v Dastan hadislri Rusiyann bu mntqy daha ¸ox hssas olmasna sbb olmur. Cnubi Qafqaz hadislri, xüsusn d Qaraba münaqisi rait v Qafqaz tayfalarndan bzilrinin .(separat¸lq meyllri üzrind ¸ox tsir qoydu (Vaizi, 1389: 199

Ccedil;e¸en döyü¸ülrinin könüllü olaraq Qaraba müharibsind itirak v bunun vzi olaraq Azrbaycan Respublikasnn onlar Rusiya-¸e¸en münaqilrind dstklmsi Qaraba münaqisi v imali Qafqaz msllrinin bir-birin bal olmasn göstrir. Rusiya ¸ox yax baa düür ki, imali Qafqazn sabitliyi Azrbaycann sabitliyin ¸ox baldr. Xüsusil d Dastann sabitlik v thlüksizliyi Azrbaycanla qonu oldu, azri azlqlarnn bu bölgd mskunlamas, habel, lzgi v avarlarn Azrbaycanda mskunlamasna .(gör bu ölknin sabitlik v thlüksizliyindn brk asldr (Valiyev, 2011: 135-36

meylin Ermnistanda yaranmasdr. Reallq budur ki, Rusiya-Ermnistan münasibtlri asimmetrik laqlrdir v burada Ermnistan enerji, dmir yolu v telekommunikasiya sahlrind Rusiyadan brk asldr. Maraqlarn olmasna baxmayaraq, bu növ laqlr Ermnistan çox mhdud etmidir. Ermnistan is öz növbsind komplementar (tamamlayc) xarici siyast seçmkl qrb v Rusiya il münasibtlrind mümkün hdd balans qorumaa çalr. Bu üzdn Ermnistan, NATO v Avropa tkilatlarinn proqramlarnda fal itirakç olmaa chd edir, müdafi, terrorizml mübariz, demokratiyann genilməsi, iqtisadi modernlm sahlrind AB-la mkdalq edir. (Galstyan, 2013: 3.) Halbuki, Ermnistann Rusiya üçün hmiyyti vvlkindn daha çoxdur. 2012-ci ilin dekabrnda Azrbaycann Qbl RLS-in icar müddtinin artrlmasna raz olmamas üzündn Bak-Rusiya münasibtlrind soyuqluq yaranmas v 2008-ci ild Gürcüstan-Moskva münasibtlrind grginlik v müharibnin ardncə Rusiya üçün Ermnistann hmiyyti ikiqat artmdr. çünki Moskva bilir ki, Ermnistan da itircyi surtd, Rusiyann Cnubi Qafqazda hrbi v siyasi itiraknn sona yetmsi olacaq. (Minasyan, (2013: 2-4

Rusiyann Ermnistanda üç hrbi bazas – Türkiy il srhd razid yerln Gümrü 102-c hrbi bazas, Erebnidki 426-c hrbi bazas v Meridki hrbi bazas (Minassian, 2008: 11) – Ermnistan Cnubi Qafqazda Rusiyann srhd postuna çevirmidir. ki ölk arasnda strateji müttfiqlik Moskvaya bu imkan verir ki, Xzr dnizi, Qara dniz v Baltik dnizin nzart etsin, regional enerji strategiyalarinn mrkzind qrarlamaqla dünya enerji xritsinin yeni oxunuunda tsirli rol ifa ed bilsin (Minassian, 2008: 7.) Sözüz ki, Rusiya üçün bel bir imkan tkc Qaraba münaqisini lind saxlamaqla v münaqid Ermnistan trfi özündn asl vziyytd saxlamaq yolu il yarana bilir. Aydndr ki, Qaraba münaqisinin dinc yolla çözülmsi Ermnistan Rusiyann dstklmsin ehtiyacdən v ifrat asllndan xaric ed v qrb trf yönld bilir. Nticd Rusiya yuxarda qeyd olunan potensiallardan .faydalana bilir

Qaraba konfliktinin idar edilmsind Rusiyann siyasti .3.4

Yuxarda qeyd olunan rtr Rusiyan Qaraba münaqisi qarsnda ikili siyast yürütmy mcbur edib. Birincisi, Rusiya Qaraba münaqisini öz regional maraqlar dairisind tkbaana idar etmk v onun dinc yolla hllini özünün thlüksizlik v maraqlarinn tmin edilmsi il rtldirmk istyir. kincisi, münaqinin hllind Rusiyann thlüksizliyi v maraqlar tmin olmad surtd msl donma durumunda saxlanlsn, Ermnistan-Azrbaycan münasibtlri silahl .sülh vziyytind davam etsin

Bu mqsd uyun olaraq, Rusiya, Qaraba münaqisinin hlli istiqamtind aparlan müzakirlrd vvlnd mühüm rol oynam v hmi danqlarn sabit ünsürü olmur. Bu ölk münaqinin hlli :üçün iki istiqamtd beylxalq sviyyd vasitçilik etmidir Qaraba münaqisinin hll olunmas üçün 1992-ci ild sas qoyulmu 1- .ATT-in Minsk qrupu çrçivisind AB v Fransa il birlikd Münaqinin hlli yollar taplmas üçün Ermnistan v Azrbaycan 2- .(prezidentlrinin arasnda görür tkil etmk (Fuller, 2013: 5 Rusiya, BMT-nin Qaraba münaqisi bard qtnamlrini dstklmi v Minsk qrupunun digr üzvlri il müqayisd daha çox müzakirlr ev sahibliyi etmi v daha .(çox hll yollar tqdim etmidir (Jarosiewicz and Strachota, 2011: 4 Yuxarda qeyd ediln ikili siyast sasnda Qaraba münaqisinin idar olunmasnda Rusiya :hmi realizm söyknn iki sas yanaman izlyib

.Qaraba münaqisinin hll prosesini Rusiyadan asl vziyytd saxlamaq .1

.Münaqi trflri arasnda strateji balans qorumaq .2

lbtt, Rusiya münaqinin hll olunmasn dstklidiyini bildirir v bu prosesd mnfi tsir qoyan amil kimi tanmasn istmir (Vaizi: 1389: 199). Bununla bel Rusiyann münaqid icra etdiyi siyast yuxarda iar olunan yanamalar sasndadr. Ona gör d Rusiya onun itirak olmadan keçiriln bütün müzakir v vasitçiliklri uursuzluqla sonlandrmaa chd edib. Bel bir nakam vasitçiliy nümun olaraq 1992-ci ilin fevral v may aylarnda rann Azrbaycan v Ermnistan arasnda vasitçiliyini göstrmk olar. Hr iki ölk baçlarnn atks imzalad bu vasitçilik ruslarn txribatnn qurban olaraq uursuzluqla nticlndi. Birinci vasitçilik, ermnilrin Xocalda qtlia m törtmlri, ikinci vasitçilik, trflr arasnda müqavilnin imzalanmasna baxmayaraq, Ermnistan, Azrbaycann strateji hri saylan uan ial etdi v bunun ardnc da sülh prosesi nticsiz qald. Bel inanrq ki, hr iki hadisnin, yni Xocal qtlia m v uann ialnn arxasnda Rusiya dayanb. Hqiqtd Rusiya öz hrbi bölmrlrini münaqiy qatmaqla Azrbaycan münaqinin bitmsi üçün baqalarn vasit etdiyin gör czalandrd. Hmçinin, regional v transregional güclr göstrdi ki, htta Qaraba müharibsind birbaa itirak etmk bahasna da olsa digr oyunçulara Qaraba münaqisi dhllizindn istifafd edrk "yaxn xaric"d .(nüfuzlarn artrmaa icaz vermyck (Nassibli, 1999: 14-15

Rusiya, onun maraqlar nqr almad hr bir sülh layihsi il müxalift etmidir. Bu layihlrdn biri d Qobl "razi mübadilsi" tklifidir. Bu layihni irli sürn amerikal :politoloq Pol Qobl mübadilnin rtrini bel qeyd edir

.Qaraban bir hissi Azrbaycan trfd axan çaylarla birlikd Ermnistana verilsin .1

.Azrbaycan v Naxçvan arasnda yerln Ermnistan razisi Azrbaycana verilsin .2

Bu layihd qarya çxan problem, o cümldn ikinci bnd icraya qoyulduu surtd Ermnistann ranla laqsinin ksilcyin, buna gör d Ermnistann bu layih il razlamayacann aydn olmasna diqqt etmk Qobl layihy düzli vermy çald. O tklif etdi ki, Qaraban bir hissi, Ermnistann bir hissi qarlna – zahirn, Azrbaycan Naxçvana birldir bin Meri (Mehri) bölgsi – Ermnistana verilsin .(Abasov and Khachatryan, 2006: 40). Bu layih Qobl ikinci layihsi kimi tanr

Rusiya hr növ rq-qrb münasibtlrini Qafqazda onun nüfuzunu v itirakn azaldacana sbb olacan düündüyü üçün bu layihlrl razlamayb. Birincisi buna gör ki, bu layihnin icras Qaraba münaqisinin baa atmas demkdir, yni Rusiyann Azrbaycan v Ermnistana tzyiqlrini sona yetmsi. kincisi budur ki, Bak-Ankara laqlrini möhkmlnmsi "yaxn xaric"d Türkiynin nüfuzuna v pantürkiizmin genilnmsin sbb olacaq. Bu da Rusiyann thlüksizlik maraqlar il uyun glmir (Sduq, 1373: 171).

Üçüncüsü, bu layihnin uuru AB v qrbn uuru demkdir. Münaqinin hllinin AB v qrbn lin dümsi v onlarn li il düyünün açlmas Rusiyann xouna glmir. Çünki bu msl qrb qabt meydana uduzmaq, onun nüfuzunun ziflmsi v mntqd hüzurunun azalmasna brabdr .((Surnari, 1391: 160

2002-ci ilin vvlind Rusiyann prezidenti Vladimir Putin bildirdi: "Trflr arasnda sülh müqavilsi imzaland surtd ona zmant vermy hazrd". 2006-c ild d müdafi naziri S. vanov da hmin mzmunu bu sözlr tkrarlad: "Münaqi trflri siyasi-diplomatik yollarla razla glsr, Moskva mntqy sülhü qoruyan qüvvlr göndrmy hazrd". (Hovhnnisyan, 2011: 74) .Aydndr ki, Rusiya o sülh razlamasn ttdiq edir ki, onun mtnind thlüksizlik yönümünd tzmini Rusiyaya taprlsn v sülh zaman, htta sülhdn sonra da Rusiyann regionda hüzuruna zmant versin. "Rusiyann icbari sülhü" adlanan münaqi mntqsind rus

qoymamdr. 4 iyul 1997-ci ild Rusiya v Azərbaycan qarlıq dostluq, mkdalq v thlüksizlik müqavilsiz imzaladlar. Müqavild beynlxalq thlüksizlik mslrri, separatizmi mhkum etmk, razi bütüvlüyün hürmtl yanamaq müvzularna tkid olunub. El hmin il, yni 29 avqust 1997-ci ild Rusiya Ermnistanla da qarlıq dostluq v mkdalq haqqnda müqavil imzalad v orada qarlıq .(hrbi dstk d nzrd tutulub (Migdalovitz, 2001: 13

Putinin hakimiyyt glmsi il Azərbaycanla münasibtlr daha artq hmiiyyt ksb etmy balad. O, Rusiyann imali Qafqaz bülglrind qeyri-sabitlik yaratmaq gücün malik bir ülky hmiiytsiz yanaa bilmzdi. Ona gür d Putin 9 yanvar 2001-ci ild Bakya sfri ilk Rusiya prezidentinin bu ülky sfri kimi tarix düdü. Ondan qabaq; 1991-2001-ci illr arasnda Rusiya ülk baçlarndan heçbiri Azərbaycana sfr etmmidi. Trflr bu sfrd Xzr dnizinin sularnn qorunmas mqsdil birg qüvvnin yaradlmas bard razla gldir. Hmçinin, Dmitri Medvedyevin prezidentlik düvründ iki ülk arasnda çox mühüm müqavillr imzaland. S-300 PMU Favorit 11raket kompleksinin Azərbaycana thvil verilmsi bard .(Rusiya v Azərbaycan arasnda razlama oldu (rfi, 1391: 88-97

Amma bu arada aydn olan budur ki, ruslar Azərbaycan Respublikas il mkdalq etslr d heç vaxt Qaraba mntqsind bu ülknin xeyrin balans pozmaa hazr deyillr. üstlik, ksin olaraq Azərbaycann üz nefti sasnda hrbi gücü artdqca, Rusiya da balans qoruma, Ermnistann hrbi çkisini daha da arladrmaa chd edir. Buna nümun kimi Rusiyann 2010-cu ild Ermnistanla balad müqavily sasn, Ermnistanda yerln Gümrü hrbi bazasnda 2024-cüildk sgrlrinin say 5000 nfr çatacaq (Mikhelidze, 2010: 6). Bu uzun müddtli itirakn mnas odur ki, Azərbaycann hrbi gücü n qdr artsa, Ermnistanla tarazlqda dayanacaq, ondan yuxar qalxa bilmz. Ona gür d bu yanama Dalq Qaraba münaqisind Rusiyann .maraqlarn tmin edck

Ntic .4

Güc balans bais oldu ki, 1990-c ild AB, Avropa ülkrlri v Türkiy üz maraqlarn v müvqelrini qorumaq istmlrin baxmayaraq, Rusiyann Qafqazda hrbi v siyasi gücünü qbul etmy mcbur oldular. Ondan sonra Rusiyann bu bülgd üstünlüyünü zifltmk chdrlri ya ba tutmayb, ya da faktiki olaraq müvffqiytsizliy urayb. 2008-ci il müharibsind Gürcüstann NATO-ya yaxnlamaq mqsdinin uursuz olmas, Qaraba münaqisinin hlli yünümünd müxtlif, xslrin, tkilatların v ülkrlrin vasitçilik layihlri, o cümldn 2008-ci ilin avqust aynda ba vern müharibsindn sonra Türkiynin Qafqazda mkdalq v sabitliyin yaranmas bard tklif etdiyi layihnin bir ntic ver bilmmsi, 2008-2009-cu illrd Qaraba münaqisinin sona yetmsin tsir güstr bilck Türkiy-Ermnistan münasibtlrinin adilmsi plannn nakam qalmasnn hams regiondak münaqilrin Rusiyaya bal olmasn v onlarn hllinin .Rusiyann maraqlarn tmin etmsi il rtlmsini güstrir

2008-ci ilin avqustunda Rusiya-Gürcüstan müharibsi sübut etdi ki, Rusiya onun maraqlarnn nzr almadan birtfli olaraq regional münaqilrd dyiklik etmy icaz vermz. Bundan qeyri surtd üz maraqlarnn tmin emk üçün htta, hrbi güc d l atar. Bu müharib Cnubi Qafqazn thlüksizlik mslrin qatlan bütün trflr açq-akar bir mesaj idi. Xüsusil d Azərbaycan Respublikasna anlatmaq istyirdi ki, Rusiyann mütffiqi il silahl müharib hrbi baxmdan n qdr viranedici olar v sizi Rusiya il üzüz qoya bilr. Qaraba, Cnubi Osetiya v Abxaziya kimi Rusiya il srhdd yerlmsin v bu ülknin orada sülhü qoruyan qounlar olmamasna baxmayaraq, lham liyev

bu hadisdn ibrt götürrk, Gürcüstann prezidenti Mixail Saakavili kimi shv hesablamaya dü¸ar olmaz. Bunu nqr alaraq demk olar ki, Azərbaycan rsmilrinin bzn "qsa müddtli v qlb il nticlnn müharib" demkri, öz clbediciliyini artq bir qdr itirmidir. Ona gör d Qaraba münaqisind mövcud durum yaxn glcyin n ¸ox öl¸üb-bi¸ilmsi .lazm olan senarilrindn biri olacaq

Bu arada bel nqr glir ki, enerji amili Rusiyann istyinin ksin olaraq Qaraba münaqisind balans bir qdr d olsa Azərbaycann xeyrin dyi biln tk kataqoriyadr. Regionun enerjisinin ötürülmsind Rusiyann rolunun ziflmsi v qrbin, sasn d Türkiynin Azərbaycana iqtisadi ball, Avropa ölkrinin Azərbaycann neftindn asll Qaraba münaqisind mövcud durumunda xoagln sasl dyiikliklr yarada bilr. Bir trfdn Rusiya da ¸alr ki, Xzr dnizinin enerjisind inhisar yaratsn v bütün tranzit yollarna sahiblik etsin. Digr trfdn is Azərbaycann enerjisinin mürkkb diplomatiyas Qaraba münaqisinin drhal hll olmas v qrb güclrini Baknn xeyrin dstk verm k ü¸ün clb ed bilmsindn nakam qalmdr. Qrbyönümlü enerji siyastinin istniln ntic vermmsi, Azərbaycan dünya il münasibtlrind daha ¸ox diversifikasiya etmkl neft siyastlrind dyiiklik etmy sövq etmidir. Enerji siyastinin inkiyf Azərbaycan yeni yanamaya sasn Rusiya il mülahiz etmk olar. Bu yanamann nticsind Azərbaycann enerji ixrac etmsinin hesabatnda rngli rol oynamaa icaz tapr. Hqiqtd Azərbaycann ba¸lar enerji sahsind Türkiy v Avropa il öz müzakirlrini qorumaq ü¸ün Rusiya il mkdaln güclndirmidir

Qeyd ediln yanamaya diqqt etmkl, Azərbaycan Rusiya ü¸ün ¸ox hmiyyt ksb edir. cras mümkün bir senari budur ki, Rusiya enerji inhisarn öz lind saxlamaq ü¸ün tbii qazn ixrac bard vvl Azərbaycanla, sonra is Türkiy il müamil etsin v bununla da Orta Asiya v Xzr dnizindn qrb axan enerji tranzit yollarna nzarti ld saxlasn. Bu istiqamtd Bak dövlti ahdniz 2 yatann qaz ehtiyatlarnn bütün hcmni Rusiyaya verrk, bunun vzind Ermnistanla münaqid Rusiyann dstyini qazana bilr. Bu dstk, Azərbaycann ial edilmi razilrini geri qaytarmaq ü¸ün chdlrind Rusiyann neytral mövqe tutmasna, .yaxud Rusiya diplomatiyasnn Ermnistana tzyiqlrin amil olan bir razlama ola bilr Hr halda reallq budur ki, Qaraba konfliktini kökü ke¸mi qaydan mürkkb bir münaqilrind biridir. Aradrmann nticsinin göstrdiyi kimi hazrk durumda Qaraba münaqisind sülh prosesinin Rusiyann müdiriytin ball v bu ölk vasitsil qardurma trflri arasnda qüvvlrin tarazladrlmas, münaqinin uzanmasnn, thlükli olmasnn, nticd Azərbaycan v Ermnistan arasnda qarllq dümn baxlarn sas sbbidir. Bununla bel diqqti ¸kn mövzu budur ki, Qaraba münaqisin hakim durum, 1994-cüild Cnubi Qafqazda ba vermi geopolitik dyiikliy, xüsusil d enerji geosiyasti ke¸idi dyiikliyin v onun ötürülm xttin diqqt etmkl Rusiyann münaqini mlum olmayan zamana kimi dondurmasna saslanan hazrk midiriyt modeli il mütinasib deyil v onun dyiilmsinin zrriliyi –istr dinc yolla olsun, istrs d güc vasitsil – regional v onun oyun¸ular balansnda özünü göstrck. Bel nqr glir ki, Rusiya da bu durumdan tsirlnrk .nhayt, geopolitik tlbirl razlaacaq

:Qaynaqlar

a) Farsca qaynaqlar

:Kitab

Devid A. Lik v Patrik M. Murqan (1371), "Nizamhayi mntqeyi; mniyytsazi dr chani novin", Trcüm: Seyid Clal .1

- .Dehqani, Tehran: Pejohikdeyi Mutaliati Rahbordi
- .Seyfzad, Seyid Hüseyn (1374), "Nzriyyehayi muxtlif dr rvabiti beynlmill", Tehran, Qoms .2
- .hvri, hmd (1375), "Diplomasiyi böhran", Tehran: Dftri Mutaliati Siyasi v Beynmilli .3
- .Sdiq, Miribrahim, (1383), "Rvabiti ran ba Cumhurihayi Qfqaz", Tehran: Nri Dadqostr .4
- .Kolayi, lahe (1385), "Siyast v hökumt dr Fedrasiyoni Rusiye", Tehran: Dftri Mutaliati Siyasi v Beynmilli .5
- .Muirzad, Homeyra (1385), "Thvvul dr nzriyyehayi rvabiti beynlmill", Tehran: Smt .6
- .Vaizi, Mhmud, (1385), "Jeopolitiki bohran d Asiyayi Mrkzi v Qfqaz", Tehran: Dftri Mutaliati Siyasi v Beynmilli .7
- .Vahidi, Elyas (1385), "Bravordi istratjejiki Azrbaycan, c. 2", Tehran: brari Muasiri Tehran .8
- Mqallr
- rifi, Huseyn (1391), "stayi v puyayii peyvndha dr rvabiti du suye Cumhuriyi Azrbaycan v Rusiye", Fslnameyi Aran, sal .1
- .11, omare: 32-33, payiz v zimistan, s. 81-100
- hmdiyani, Qudrtullah v Qulami, Thmuris (1388), "Asiyayi Mrkzi v Qfqaz; rseyi taruzi mnafeyi Rusiye v rb", Mutaliati .2
- .Avrasiyayi Mrkzi, sal 2, omare 4, tabistan v Payiz v tabistan, s. 1-20
- .thri, Seyid sdullah, Bhmni, ueyb v lipur, "Mutaliati Avrasiyayi Mrkzi" sal 5, omare 11, payiz v zimistan, 1-20 .3
- Surnari, Huseyn (1391), "Baziyi qudrtd munaqieyi Qrba v payaniyi txasum dr rvabiti Azrbaycan v rmnistan", .4
- .fslnameyi Aran, sal 11, omare 32-33, payiz v zimistan, s. 143-171
- Qalibaf, Mhmmd Baqir v Cuneydi, Rza (1388), "Thlili br mahiyyti rftarhayi mutnaqiz Rusiye d Asiyayi Mrkzi v Qfqaz", .5
- .fslnameyi Aran, sal 7, omare 19-20, bhar v tabistan, s. 127-156
- Vaizi, Mhmud (1389), "Nizami novini beynlmill v modiriyti bohranhayi beynlmilli", fslnameyi Rahbord, sal 19, omare .6
- .56, payiz, s. 7-42
- b) ngilisc qaynaqlar
- :Kitablar
- Abasov, Ali and Khachatrian, Haroutiun (2006),The Karabakh Conflict(Variants of settlement:Concepts and reality), .1
- .Third edition, Baku-Yerevan
- :Mqallr
- Fuller, Elizabeth (2013), "Azerbaijan’s Foreign Policy and the Nagorno-Karabakh Conflict", Istituto Affari .1
- .Internazionali, Rome, Italy, IAI Documents and Working Papers, Volume.13, Issue.12, 8 April
- Hovhnnisyan, Vazgen (2011), "Major Development Trends of the Russian-Armenian Relations at the Beginning of .2
- .the 21st Century", 21st CENTURY, No 2 (10), pp. 66-76
- Ismailzade, Fariz (2011), "The Nagorno-Karabakh Conflict:Current Trends and Future Scenarios", Istituto Affari .3
- .Internazionali, IAI Working Papers 11/29, November
- Ismayilov, Morad (2010), "Continuity and Change in Azerbaijan’s Energy Diplomacy", Caucasus Analytical .4
- .Digest, No.16, 26 April, pp.2-5
- Kogan, Eugene (2013), "The South Caucasus Countries and Their Security Dimension", The Black Sea Trust for .5
- .Regional Cooperation, Neighbourhood Policy Paper, No 11, March
- Kjaernet, Heidi (2009), "The Energy Dimension of Azerbaijani- Russian Relations; Maneuvering for Nagorno- .6
- .Karabakh", Russian Analytical Digest, No.56, 3 March, pp.2-6
- Minasyan, Sergey (2013), "Russian-Armenian Relations: Affection or Pragmatism?", PONARS Eurasia Policy Memo, .7
- .No. 269, july, pp.1-5
- Valiyev, Anar (2011), "Azerbaijan-Russia Relations After the Five-Day War: Friendship, Enmity or Pragmatism?".8
- .Turkish Policy Quarterly, Volume 10, Number 3, Fall, PP. 133-143
- Wieclawski, Jacek (2011), " Contemporary Realism and the Foreign Policy of the Russian Federation", International .9
- .Journal of Business and Social Science, Vol.2, No.1, January, pp. 170-179

Elektronik qaynaqlar

:Farsca

:Siyasthayi Amrika dr mntqeyi Qfqaz" (1382, 25 isfnd). Aadak saytda"
www.csr.ir/departments.aspx?lng=fa&abtid=01&depid=44&semid=147

:ngilisc

E. Cornell, Svante (1999), *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no.46, Department of East European studies, .1 Uppsala University, Available at: http://edoc.bibliothek.uni-halle.de/servlets/MCRFileNodeServlet/HALCoRe_derivate_00003079/Nagorno-Karabakh%20Conflict.pdf;jsessionid=qre7y57dclf0?hosts=local, (Accessed on: 13/04/2014)

Gamaghelyan, Philip (2005), "Intractability of the Nagorno-Karabakh Conflict: A Myth or a Reality?", *Peace and Conflict Monitor*, Available at: <https://www.zotero.org/joanna-lee/items/itemKey/9GKDDIPK>, (Accessed on: 10/11/2013)

Galstyan, Narek (2013), "The Main Dimensions of Armenia's Foreign and Security Policy", Norwegian Peacebuilding Resource Center, NOREF Policy Brief, March, Available at: <http://www.peacebuilding.no/Themes/Norway-and-emerging-powers/Publications/The-main-dimensions-of-Armenia-s-foreign-and-security-policy> (Accessed on: 13/11/2013)

H. Cordesman, Anthony, Gold, Bryan, Shelala, Robert and Gibbs, Michael (2013), "U.S and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus", Center for Strategic and International Studies, 6 Jun, Available at: <http://csis.org/publication/us-and-iranian-strategic-competition-turkey-and-south-caucasus> (Accessed on: 03/01/2014)

Jarosiewicz, Aleksandra and Strachota, Krzysztof (2011), "Nagorno-Karabakh Conflict Unfreezing", Center for Eastern Studies, 26 Oct, OSW Commentary, Available at: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?id=134013&lng=en>, (Accessed on: 13/11/2013)

J. McGinnity, Ian (2010), "Selling its Future Short: Armenia's Economic and Security Relations with Russia", CMC Senior Theses, Paper 58, Available at: http://scholarship.clarumont.edu/cmc_theses/58. (Accessed on: 15/10/2013)

Mikhelidze, Nona (2010), "The Azerbaijan-Russia- Turkey Energy Triangle and its Impact on the Future of Nagorno-Karabakh", *Instituto Affari Internazionali, Documenti 1018*, September, Available at: www.iai.it/pdf/DocIAI/iai1018.pdf, (Accessed on: 03/12/2013)

Minassian, Gaidz (2008), "Armenia a Russian Outpost in the Caucasus?", Russia/NIS Center, Paris, February, Available at: [http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=%22Armenia%20a%20Russian%20Outpost%20in%20the%20Caucasus%3F-Gads&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ifri.org%2Fdownloads%2F5firi_RNV_minassian_Armeni_e_Russie_ANG_fevr2008.pdf&ei=\(=RDzOUUpjHLcn9ygOUulCwBA&us=AFQjCNFF0V9k9nbpGBISEKJf0_gq63FDbbg](http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=%22Armenia%20a%20Russian%20Outpost%20in%20the%20Caucasus%3F-Gads&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ifri.org%2Fdownloads%2F5firi_RNV_minassian_Armeni_e_Russie_ANG_fevr2008.pdf&ei=(=RDzOUUpjHLcn9ygOUulCwBA&us=AFQjCNFF0V9k9nbpGBISEKJf0_gq63FDbbg), (Accessed on: 13/11/2013)

Migdalovitz, Carol (2001), "Armenia- Azerbaijan Conflict", Congressional Research Service, Issue Brief for Congress, .9 (26 December, Available at: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/ib92109.pdf; (Accessed on: 17/10/2013)

Nassibli, Nasib (1999), "Azerbaijan-Iran Relations: Past and Present", *Journal of Azerbaijan Studies*, pp. 3-23. Available at: <http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/123456789/172/3/N.%20Nasibli.pdf>, (Accessed on: 15/10/2013)

Paul, Amanda and Rzayeva, Gulmira (2011), "Azerbaijan; The Key to EU Energy Security", European Policy Center, .11 (24 October, Available at: http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=4&pub_id=1357 (Accessed on: 17/10/2013)

Wolff, Stefan (2007), *The European Union and The Conflict Over The Nagorno-Karabakh Territory*, Report Prepared for the Committee on Member States' Obligations Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Berlin, 4-5 November, Available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224476/evidence-stefan-wolff-nagorno-karabakh-territory.pdf. (Accessed on: 03/01/2014)

[Dhlizlr müharibsi; Qarabadan raq v ama kimi](#)